

- Bálint Sándor – Barna Gábor (1994): *Búcsújáró magyaro*k. Szent István Társulat, Budapest
- Bólya Anna Mária (2012): „Templomot rak szamovila” Régi rétegek a macedón kalendárium keresztény ünnepköri énekeiben és táncbaiban. *Ethnographia*. 123, 412–427.
- Lammel Annamária – Nagy Ilona (1985): *Parasztbiblia*. Gondolat, Budapest
- Pócs Éva (2002): Esővarázslás és idővarázslók a magyar boszorkányperekben. In: Pócs Éva (szerk.): *Folyamatok és fordulópontok. Tanulmányok Andrásfalvy Bertalan tiszteletére. (Studia Ethnologica Hungarica*

- IV.) PTE Néprajz Tanszék – L'Harmattan, Budapest, 159–207.
- Telenkó Bazil (2010): *Szenteltvízhez kapcsolódó hagyományok a magyarországi görög katolikuság körében*. In: Bartha Elek – Keményfi R. – Lajos V. (2010): *A víz kultúrája. Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék*, Debrecen, 190–208.
- Ujváry Zoltán (1980): *Esővarázsló szokások és rítusok*. In: Ujváry Zoltán: *Népszokás és népköltészet. (A Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok közleményei 35)* Debrecen, 119–160.
- Várnagy Antal (1993): *Liturgi*ka. Az egyház nyilvános istentisztelete. Lämpás, Abaliget

Diderot 300

BEVEZETŐ

Ludassy Mária

a filozófiai tudomány doktora, egyetemi tanár,
Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Filozófiai Intézet
ludassy.maria@btk.elte.hu

A háromszáz éves Diderot személyében a legmodernebb XVIII. századi filozófust ünnepelehetjük: regényei az *Apáca*-tól a *Fatalista Jakab*-ig máig is izgalmas olvasmányok, filozófiai dialógusai a *Rameau unokaöccs*-től a *Párbeszéd folytatása*-ig mintha mai morális dilemmáinkat fogalmaznák meg. Mégis mintha a tavaly háromszáz éve született Jean-Jacques Rousseau közelebb állna a ma meghasonlott emberéhez: míg az *Enciklopédia* szerkesztője a tudományos és technikai haladás hitét hirdette mint a felvilágosodás filozófiájának kötelező krédóját, addig az enciklopédisták legfőbb kritikusa a modernitás antinómiáit hangsúlyozta, a tudományok és a művészetek terén elért fejlődés emberi-erkölcsi veszteségeit vette számba. Ez utóbbi dilemmák Diderot figyelmét sem kerültk el, igaz, ezekről csak a „felvilágosult despoták” számára készült kézirat kiadványban, Friedrich Melchior Grimm *Correspondence littéraire*-jében írt *Helvétius cáfolata*-ban az egysíkú egoizmus-elméletet bírálja, a Grimmhez írt búcsúlevelében a felvilágosult despotizmus dicséretét utasítja el. A technikai fejlődés ellentmondásait nem tagadja, de a további tökéletesítésben – és nem a visszafejlő-

désben – látja a megoldást, ahogy a kritikai racionalizmus antinómiáit sem egy tradicionalista-tekintélyelvű fordulattal kívánja feloldani, mint Rousseau kultúrkritikája, hanem az ész dogmatizmusát mérsékelni képes – de nem „az ész trónfosztásába” torkolló – emotivista etika szempontjainak érvényesítésével.

Megemlékezésünkben a mai Diderot-recepció egyik legizgalmasabb, legaktuálisabb problémáját idézzük: Diderot és a fordítás kérdéskörét. Több síkon is értelmezhető a „fordítás” problémája: a két – vagy több – nyelv közötti koncepcionális közvetítés kérdéseként, illetve a „transzkulturális” átmenet dilemmájaként: vajon ugyanazt jelent-e az egyik kultúrkörben az adott szöveg, mint egy másik kultúra kontextusában? Cseppentő István tanulmánya mindkét kérdés közepébe talál: egyrészt a magyar fordítás fogalmi készletét, illetve annak változását az elmúlt fél évszázad folyamán veszi vizsgálat alá, másrészt a *Pótlás Bougainville utazásához*, az egzotikus szexológiai felfedezőút kapcsán felmerül a különböző kultúrák értékhangsúlyos – vagy értéksemleges – leírásának kérdése, „az etnológus dilemmájának” nevezett örök probléma.

Bartha-Kovács Katalin: *Visszaadható-e Diderot stílusa magyarul?* első látásra „csupán” a fordító – a fordítás – problémáiról szól, az alcím is erre utal: *Diderot Szalonjainak fordítási nehézségeiről*. Ám a magyarra fordításnak a francia fordulatokat, stílusárnyalatokat csak nehezen követni képes fordítás problémái mellett vagy mögött ott sejlík az esztétikai elemzések – a képzőművészeti alkotások – Lessing *Hamburgi dramaturgiá*-ja óta központi kérdése, a térbeli ábrázolások verbális leírásának dilemmája. Tehát a *Vernet séták* diderot-i elemzése is kettős kérdést vet fel: a filozófus esztétikai elemzésének adekvátsága,

illetve ez utóbbi visszaadhatósága a franciáról magyarra történő fordítás folyamán.

Mivel a fordításirodalom két kiválasztott műve, a *Pótlás Bougainville utazásához*, illetve a *Szalonok* Diderot legélőbb, legmodernebb írásai közé tartozik – a „szexuális forradalom” egyik első manifesztuma, illetve az esztétikai elemzések politico-morális megközelítése –, remélhetőleg a háromszáz éves Diderot-ról sikerül olyan képet kapnunk, mely a mai dilemmáinkat megelőlegező gondolkodót mutatja be.

Kulcsszavak: *Diderot, felvilágosodás, fordítás*

DIDEROT *SUPLÉMENT AU VOYAGE DE BOUGAINVILLE* CÍMŰ MŰVÉNEK MAGYAR FORDÍTÁSA ÉS KIADÁSA

Cseppentő István

PhD, egyetemi adjunktus,

Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Romanisztikai Intézet Francia Tanszék
cseppento.istvan@btk.elte.hu

A francia felvilágosodás két emblemikus alakjával, Voltaire-rel és Rousseau-val összehasonlítva Diderot magyarországi fogadtatása megkésett, jelenléte szerényebb (Dániel, 1988, 353.), magyar nyelven hozzáférhető műveinek száma csekély: regényeit, elbeszéléseit, valamint néhány filozófiai és esztétikai traktátusát leszámítva az életmű teljes terjedelmében a mai napig nem áll a magyar olvasóközönség rendelkezésére. Örömteli viszont, hogy a lefordított művek között találjuk a *Pótlás Bougainville utazásához* című dialógust, melyet érdemes egy alaposabb kritikai vizsgálat alá vetni, mind a szövegűség, mind a terminológiai precizitás, mind pedig olyan általánosabb követelmények szempontjából, melyek egy, az érdeklődő nagyközönség figyelmére is számot tartható filozófiai szöveg megjelentetésére vonatkoznak.

Diderot művei Magyarországon

A szöveg magyar nyelvű kiadását első lépésben érdemes a többi Diderot-mű hazai jelenlétének tükrében megvizsgálni. Nem megle-

pő, hogy a francia felvilágosodás eszméit már a 18. századtól kezdődően csak lassan és erősen szelektálva befogadó hazai szellemi közeg sokáig kevés figyelmet fordított Diderot munkásságára, ezért műveinek fordításai és kiadásai is csak a 19. század második felében kezdődnek el (*Az apáca*, Szépfaludi Ö. Ferenc, 1869, illetve *Válogatott filozófiai művei* I–II, Kun Samu – Alexander Bernát, 1895–1900) (Dániel, 1988, 362–363.). A 20. század elején a *La religieuse*-t azonos címen újra lefordítják (*Az apáca*, Holló Jenő, 1907), illetve megjelenik a *Les bijoux indiscrets* első fordítása (*Mikor a néma ajkak megszólalnak*, Rexa Dezső, 1923, majd ugyanez a fordítás új címen: *A drágalátos fecsegők*, 1924). Ugyancsak a 20. század elején adják ki első ízben a *Lettre sur les aveugles* című materialista alapvetést (*Levél a vakokról, azokhoz, akik látnak*, Révész Béla, 1914). A Diderot-fordítás és -kiadás valójában majd csak a második világháború után gyorsul fel, részben új fordításokkal, részben a magyarul már létező munkák újabb változataival, s ez a folyamat napjainkig tart (*La religieuse: Az apáca*, Kovács Klára, 1950, Máthé Klára, 1963. *Les bijoux indiscrets: Fecsegő csecsebecsek*, Katona Tamás, 1966. *Jacques*

¹ A témára vonatkozó legalaposabb kutatást lásd: Penke, 1986.